

Instiūciju ietekme uz sociāleekonomiskiem procesiem dažādās valsts attīstības stadijās

Alise Vītola

Rīgas Tehniskā universitāte, Tautsaimniecības un reģionālās ekonomikas institūts, Latvija

Ievads. Nekad nav mitējusies diskusija par iemesliem ekonomiskās attīstības atšķirībām pasaulē. Jaunā institucionālā ekonomika uzsver, ka institūcijas – “spēles noteikumi sabiedrībā” – un to īstenošanas mehānismi ir galvenais iemesls ekonomiskās attīstības atšķirībām, un apgalvo, ka tādi faktori kā inovācijas, apjoma ekonomika, izglītība un kapitāla uzkrāšana nav ekonomiskās attīstības iemesls, bet gan attīstības raksturotājs.

Darba mērķis, materiāls un metodes. Darba mērķis ir ar ekonometrisko metožu palīdzību noteikt institūciju ietekmi uz valsts sociālekonomiskajiem procesiem dažādās valsts attīstības stadijās. Institūciju raksturošanai izmantoti indeksi, ko darba autore izveidojusi, izmantojot Pasaules vērtību apsekojuma datus, un kas raksturo uzticēšanās, pašiniciatīvas, individuālas un pašrealizācijas vērtību izplatību sabiedrībā, kā arī Pasaules Bankas veidotie Pasaules pārvaldības rādītāji, kas raksturo valsti īstenotā pārvaldības procesa kvalitāti. Sociālekonomisko procesu raksturošanai izmantoti tādi rādītāji kā iekšzemes kopprodukts (IKP) uz iedzīvotāju, mūža ilgums, apmierinātība ar dzīvi. Pētījumā izmantoti dati par 54–108 valstīm (atkarībā no datu pieejamības); valstis klasificētas trīs grupās – resursu virzītas ekonomikas, efektivitātes virzītas ekonomikas un inovāciju virzītas ekonomikas – atbilstoši ikgadējā Pasaules konkurētspējas ziņojuma metodikai.

Rezultāti. Pētījuma rezultāti liecina, ka institūcijām ir būtiska ietekme uz tādiem attīstības līmeni raksturojošiem rādītājiem kā iedzīvotāju ienākumi un apmierinātība ar dzīvi, kā arī mazākā mērā uz mūža ilgumu. Skatot institūciju ietekmi dažādās valsts attīstības stadijās, sākotnēji būtiska ietekme ir ekonomiskai darbībai labvēlīgas vides pamatu izveidošanai – privātā sektora regulējuma un pārvaldes efektivitātes celšana, kur būtiska loma ir valstij. Šai stadijā būtiskāku ietekmi uz sociālekonomisko attīstību atstāj pašrealizācijas un kolektīvisma, kā arī iniciatīvas vērtības. Šie rezultāti apstiprina apgalvojumus, ka labi nostiprinātas ipašumtiesības un efektīvi darbojošies tirgi ir fundamentāli būtiski sociālekonomiskās attīstības līmeņa celšanai, jo motivē investēt cilvēku un fiziskajā kapitālā. Pieaugot valsts attīstības līmenim, jāturpina uzlabojumi privātā sektora darbībai, mazinot korupciju (tādējādi nodrošinot iespējami efektīvāk darbojošos tirgu un mazinot papildu izmaksas ekonomiskajiem aģentiem) un palielinot ekonomisko aģentu iesaisti pārvaldes procesos ar līdzdalības un atbildības starpniecību (tādējādi nodrošinot iespējami plašākai sabiedrībai labvēlīgu lēmumu pieņemšanu). Vēl arvien būtiska loma sociālekonomiskās attīstības veicināšanā ir pārvaldes efektivitātei, pašrealizācijas un kolektīvisma, kā arī iniciatīvas vērtībām. Visbeidzot inovāciju virzītas attīstības stadijā izšķiroša nozīme ir vērtībām – savstarpējai uzticēšanās, iniciatīvai, līdzdalībai un atbildībai, kas sekmē ikviena sabiedrības locekļa iesaisti jauninājumu veidošanas procesā, savas un citu sabiedrības locekļu dzīves kvalitātes uzlabošanā. Tātad valstīs, kur par būtiskāko attīstības virzītājspēku darbojas inovācijas, tai skaitā Latvijā, formālās institūcijas jau ir tik ļoti piemērotas labvēlīgai sociālekonomiskai attīstībai, ka priekšplānā izvirzās neformālo institūciju (uzticēšanās, iniciatīvas u. c.) darbība.

Secinājumi. Veiktā analīze apliecina, ka institūcijas būtiski ietekmē valsts sociālekonomiskos procesus. Valstis ar labākām institūcijām ir augstāk attīstītas ne tikai ekonomiskā, bet arī sociālā ziņā. Analīzes rezultāti norāda, ka jebkurā valsts attīstības stadijā ieguldījumi institūciju vides uzlabošanā sniegs sociālekonomiskus ieguvumus valsts iedzīvotājiem.